

LIMBOLIT

HET KNETTEREN DER LETTEREN

Hij kocht *zich*
een flesje cola

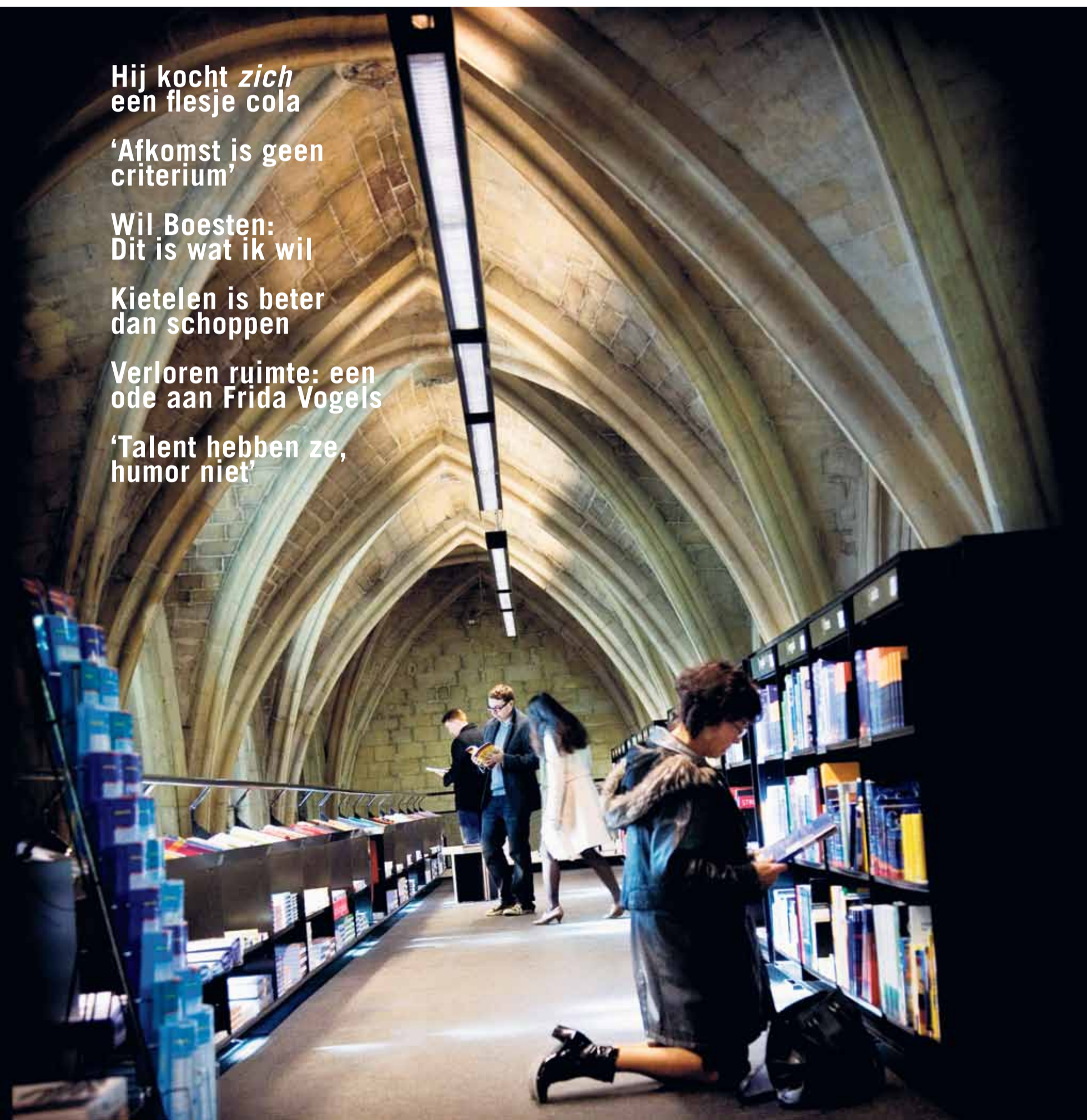
'Afkomst is geen
criterium'

Wil Boesten:
Dit is wat ik wil

Kietelen is beter
dan schoppen

Verloren ruimte: een
ode aan Frida Vogels

'Talent hebben ze,
humor niet'

Leonie Cornips bekleedt sinds september de door de provincie Limburg gesubsidieerde leerstoel Taalcultuur aan de Universiteit van Maastricht. De komende vier jaar zal ze met haar team onderzoek doen naar taal en identiteit. “Hoe kun je claimen dat je een Limburger bent als je geen dialect spreekt?”

door Emile Hollman

Leonie Cornips: “Dialect spreken doet geen afbreuk aan het gebruik van het Nederlands.”

In de boeken van Willem Frederik Hermans kon volgens de auteur geen mus van het dak vallen zonder betekenis. Maar wat te denken van een zin uit de verhalenbundel *Een landingspoging op Newfoundland?* “Bastiaan liep terug en kocht zich in de verlaten wachtkamer van het busstation een flesje coca cola.” Was deze Bastiaan een Limburger? Want vooral in Limburg koopt iemand *zich* een flesje cola. “Hermans gebruikt de constructie hier als literair stijlmiddel”, zegt de kersverse bijzonder hoogleraar Taalcultuur Leonie Cornips (Heerlen, 1960) in een achterafkamertje van de Maastrichtse universiteit. Hier zal ze de komende vier jaar één dag per week onderzoek voorbereiden naar het functioneren van tweetaligheid bij jongeren. Haar eigen Heerlens, het zogenaamde koelpietennederlands, werd bepaald niet als literair herkend toen ze na de middelbare school in Amsterdam ging studeren. “Ik kreeg veel commentaar op mijn taalgebruik. In de grammaticalessen werd ik steeds gewezen op fouten. Ik dacht: hoezo fout? Je zegt toch: ‘Hij loopt met de handen in de zak?’”

Ze paste in elk geval haar taal niet volledig aan. Sterker nog: zulke ervaringen stimuleerden haar om

uiteindelijk taalvorser te worden. Inmiddels werkt ze sinds 1994 bij het Meertensinstituut voor onderzoek naar Nederlandse taal en cultuur.

Leonie Cornips geniet ervan dat ze weer terug is in haar geboortestreek. Ze voelt zich een rasechte Amsterdammer maar evengoed een rasechte Heerlense. De kwestie van de dubbele identiteit komt ze ook tegen in haar onderzoek naar tweetalige jonge kinderen. “We weten dat wanneer je een taal spreekt de andere taal in hetzelfde gebied in je hersenen tegelijk actief is. Daardoor ontwikkelt het brein van tweetalige kinderen zich anders dan van eentalige kinderen, waardoor de ene taal de andere niet belemmert. Integendeel, tweetalige kinderen hebben er voordeel bij. Het is dus zeker niet zo dat dialect spreken afbreuk doet aan het gebruik van de Nederlandse taal. Maar er is nauwelijks onderzoek verricht naar wannéér, met wie en in welke context we precies dialect spreken en wanneer niet. Of wanneer Marokkaanse jongeren Marokkaans spreken en wanneer Nederlands. Welke betekenis heeft het spreken van taal a en b? Wat zegt de keuze voor een taal over identiteit?”

Vanwege haar afkomst spreekt Cornips ook het koelpietennederlands, ontstaan toen Heerlen als ontlukende

HIJ KOCHT ZICH EEN FLESJE COLA

mijnstad begin vorige eeuw werd overspoeld met arbeiders uit het buitenland en beambten uit het westen. Zo groeide Heerlen in korte tijd uit tot een ‘Hollandse’ stad. Cornips: “Toch zie je dat in dat koelpietennederlands woorden en constructies uit het dialect bleven bestaan. Bijvoorbeeld: ‘Ik ga me een kop koffie halen’. Dat ‘me’ is logisch overbodig, zegt de officiële grammatica. Want je kunt ook zeggen: ‘Ik ga een kop koffie halen’. Al wordt in het eerste geval heel expliciet gemeld dat je een kop koffie voor jezelf gaat halen. In het Italiaans en Spaans gebruiken ze dezelfde constructie.”

Cornips kijkt vooral naar taal als uiting van sociaal gedrag. Wat is de betekenis van taal? Wie spreekt welke taal, met wie, over welk onderwerp, met welke functie en wanneer? Sluiten we anderen uit door een dialect of een andere taal te spreken? “In Limburg wordt dialect heel sterk in verband gebracht met lokale identiteit. Dan is bijvoorbeeld de vraag interessant hoe je kunt claimen dat je een Limburger bent als je geen dialect spreekt. Er wordt veel betekenis toegekend aan dialect. Iemand die geboren is in Bunde en al veertig jaar in Maastricht woont, zal zich nog verontschuldigen dat hij het dialect van Maastricht niet zuiver spreekt. Maar

wat is zuiver dialect? Wie bepaalt dat? Het heeft alles te maken met identiteit. Want iemand die in Maastricht zegt dat hij geen zuiver dialect spreekt, zegt eigenlijk: ‘Ik ben niet van hier.’”

In de beperkte tijd die haar is toegemeten (één dag per week), wil Cornips trachten een nieuwe discipline op te richten. Ze heeft een assistent in opleiding die promotieonderzoek doet naar constructie van lokale identiteit bij waarschijnlijk (autochtone en allochtone) jongeren in Limburg. “Het onderzoek zou overal gehouden kunnen worden maar in Limburg is het extra interessant omdat de meerderheid van de zogenaamde autochtone bevolking een minderheidstaal spreekt. Wat doe je als je als Amsterdammer hier komt wonen? Ga je dialect leren of hoe pas je je aan? Of wat doe je als je hier geboren bent en je spreekt geen dialect. Is dat lastig? Wat moet je dan doen om deel uit te gaan maken van de gemeenschap? Dat kan veel emoties met zich meebrengen.”

Boekhandel De Tribune in Maastricht. foto Perry Schrijvers

Een serieuze schrijver waakt voor het etiket ‘Limburgse literatuur’. Toch is literatuur van eigen bodem voor de meeste boekhandels wel degelijk iets om rekening mee te houden. Al zijn de grote successen spaarzaam. “We zijn en blijven een boekhandel, met de nadruk op handel.” door Paul van der Steen

‘AFKOMST IS GEEN CRITERIUM’

een verzorgingstehuis hier. Daar komen veel klanten voor.”

Bij boekhandel Wilbro in Tegelen en Venlo willen ze nog wel eens een stapel in eigen beheer uitgegeven boeken neerleggen als de auteur ze in consignatie geeft, en onverkochte exemplaren dus weer terugneemt. Remco Brokken: “Staand in de kast is de kans dat het ongezien blijft groot. Een stapel trekt eerder de aandacht.”

Bij De Tribune in Maastricht doen ze dat ook. “Nadeel is dat bij *printing on demand* en bij kleinere uitgeverijen de vormgeving een ondergeschoven kind is”, vindt Robert-Jan Wesly. “Nogal wat boeken ogen niet aantrekkelijk.”

Pierre Palmen, broer van schrijfster Connie, betwijfelt of de algemeen veronderstelde neiging tot regionaal navelstaren in de laatste jaren heeft geleid tot een toegenomen belangstelling voor Limburgse literatuur. “Mensen zijn veel tegelijk: streekbewoner, Nederlander en wereldburger. Ze willen toch ook die nieuwe A.F.Th. of Philip Roth lezen.”

Ton Harmes van Selexyz Dominicanen noemt Limburgse literatuur een arbitraire term. “De vraag is ook of je als auteur blij moet zijn met dat stempel.

In Limburg werkt het misschien. Elders in het land kan het ook mensen afschrikken. Een schrijver als Ton van Reen lijkt daar een beetje last van te hebben. Karakter Uitgevers heeft het heel slim gedaan met *Spaans vuur* van

Wouter van Maastricht. Ook door het gekozen pseudoniem de aandacht vestigen op de locatie, maar toch is het boek niet specifiek in de markt gezet als heel erg Limburgs.”

Een serieuze auteur zit niet te wachten op het etiket ‘Limburgse schrijver’, meent Wesly. “Die verkoopt ook niet per se meer in Maastricht omdat hij daar misschien vandaan komt. Als iemand uit de regio plotseling landelijk succes heeft, gaat het nog wel eens harder lopen, maar dat is de laatste tijd niet echt meer voorgekomen.”

Boekhandel Wilbro in Venlo en Tegelen kent wel zo’n hardloper. Remco Brokken: “Omdat hij in Blerick is opgegroeid, doet Peter Buwalda het met *Bonita Avenue* bij ons beter dan elders in het land. Maar ja, dat boek is dan ook een echte bestseller en sleept bovendien prijzen weg. Het moet wel de nabije regio zijn. Met een schrijver uit Kerkrade hebben de klanten hier weinig. Komt hij wel uit de buurt, dan garandeert dat niets. Hoewel in Tegelen geboren verkoopt Huub Beurskens hier voor geen meter.”

Voor Robert-Jan Wesly van boekhandel De Tribune in Maastricht bestaat er geen Limburgse literatuur. Hooguit literatuur van auteurs uit Limburg. “Afkomst is geen criterium bij inkoop. Wel of een boek literair genoeg is.” Luidt het antwoord op die laatste vraag bevestigend, dan krijgt het een plekje tussen het werk van literatoren van elders. “Een enkele keer zetten we het dan ook nog neer in de kast waar we Limburgensia en dialectliteratuur hebben staan. Dat zijn behoorlijk gescheiden doelgroepen.”

“Natuurlijk zijn we als boekhandel in Maastricht sneller geneigd om boeken van Limburgse makelij een extra zetje te geven”, zegt Ton Harmes van boekhandel Selexyz Dominicanen in Maastricht. “Maar dat weerhoudt me er niet van om met auteurs en uitgevers dezelfde discussie te voeren over marges, marketing en evenementen om het boek heen, die ik ook in andere gevallen voer. We zijn en blijven een boekhandel, met de nadruk op handel. Om te kunnen doorgaan, hebben we behoefte aan een goed assortiment en een goed rendement.”

Waar Limburgse literatuur thuishoort in de boekensupermarkt in de voormalige Dominicanenkerk in Maastricht is elke keer weer een worsteling, zegt de bedrijfsleider van Selexyz. “We hebben een tafel met Limburgensia en een hoek met boeken uit en over stad en streek, waar bijvoorbeeld ook de dialectliteratuur staat. Ook Limburgse auteurs die fictie schrijven in het Nederlands of boeken die in Limburg spelen, zetten we daar neer. Uitgangspunt is vaak om het daar te plaatsen waar de klant het ook verwacht. Zo ligt het onlangs bij de Maastrichtse uitgeverij TIC verschenen *Apostel van Tricht* op de afdeling spanning, omdat het daar waarschijnlijk de meeste potentiële lezers zal treffen.”

Nog zo’n lastige keuze: welk boek komt wel de zaak in en welk boek niet? En waar organiseer je iets omheen? Pierre Palmen van Plantage Boekhandel Willems in Roermond: “De mogelijkheden om een boek uit te geven zijn enorm toegenomen. Als boekhandelaar probeer je in te schatten wat de plaatselijke media ermee gaan doen en of er speciale doelgroepen zijn. We hebben nu een boek over iemand die van binnenuit schrijft over werken in

Wil Boesten debuteerde in 2007 met *Spiltijd*. Afgelopen voorjaar verscheen de opvolger *Tot de regen komt*, een broeierige en theatrale roman over vaderloosheid, gefnuikte ambities en zelfdestructie. Sindsdien voelt hij zich als herboren. “Er is een magisch denken dat je als schrijver nodig hebt om jezelf te overtuigen dat er betekenis zit in wat je doet.” door *Wido Smeets*

DIT IS WAT IK WIL, WAT IK KAN

Toen zijn moeder enkele jaren geleden lange tijd ziek was, kwam Wil Boesten regelmatig vanuit Dordrecht met de trein naar Amstenrade. 's Ochtends heen, 's avonds terug. Van overblijven was geen sprake, Limburg was nog steeds dat achterlijke gebied uit zijn jeugd waar niets te beleven viel. Nu hij voor research van zijn volgende roman opnieuw met enige regelmaat naar zijn geboortegrond afreist, merkt hij dat hij milder is geworden. Afgelopen voorjaar ging hij met zijn zoon wandelen in de bossen bij Puth. Het werkte louterend. “Die afwerende houding was projectie. Ik heb de omgeving waarin ik opgroeide lange tijd nagedragen dat ik iets gemist heb, vergeleken bij vrienden uit meer culturele milieus. Dat sloeg natuurlijk nergens op.”

Toch kwam die houding niet uit de lucht vallen. Op mijn voorstel ontmoet ik Wil Boesten op een zonnige herfstdag op een terras aan de Maas in Maastricht. Alsof het zo heeft moeten zijn: ginds, op de Wilhelminabrug, was zijn vader slachtoffer van een nooit opgehelderd auto-ongeluk. Op 22 november 1963, de dag dat John Kennedy werd vermoord. In zijn spiksplinternieuwe auto was pa Boesten onderweg van een sollicitatiegesprek dat hem een nieuwe baan zou opleveren. Hij was 33, de toekomst lachte hem en zijn vijf kinderen tellende gezin toe.

Zo groeide Wil Boesten (Schinnen, 1962) op zonder vader. “Dat is bepalender geweest dan ik lang heb willen zien. Net als het Limburgse

‘tekort’. In mijn ogen was Zuid-Limburg achterlijk en acultureel. Toen ik studeerde in Utrecht heb ik als een gek mijn accent proberen af te leren. Om er maar niet bij te willen horen.” Dat gevoel is inmiddels verdwenen. “Als ik nu in de trein naar Maastricht zit, ga ik weliswaar niet terug ‘naar huis’, maar naar een plek die ik ken. De weerzin is eruit, ik heb vrede gesloten met wat het is en hoe het zo is gekomen.”

Het schrijven van *Tot de regen komt* speelde daarbij een grote rol. Het gezagsprobleem en het weghonen van oordelen van anderen zijn eigenschappen die ook de hoofdpersoon Emidio met zich meedraagt. Als vermeend muzikaal genie raakt de vaderloze Emidio in conflict met zijn pianoleraar. En met zijn vrienden, met wie hij vanwege een extreem warme en droge zomer naar een afgelegen bergdorpje trekt, wordt elke confrontatie tot op het einde uitgevochten. Met een afloop die zich laat raden.

LAATBLOEIER

“Mijn eerste roman voltooide ik op mijn 24^e. Een mislukt boek dat gelukkig nooit is gepubliceerd. Een jaar later

ben ik als vertaler aan de slag gegaan; op mijn 42^e leverde ik daar met de vertaling van Albert Vigoleis Thelens *Het eiland van het tweede gezicht* mijn meesterproef af. Duits is voor mij een soort moedertaal, ik begrijp het van binnen. Heimat betekent misschien meer voor me dan Oranje; als Nederland er bij een voetbaltoernooi uitvloog, was ik automatisch voor Duitsland. Nou, leg dát je studievrienden maar eens uit. Ik debuteerde toen ik 44 was. Lange tijd heb ik gedacht dat je een genie moet zijn om een roman te kunnen schrijven. Dat ben ik natuurlijk niet, maar ik weet inmiddels dat ik wat teweeg kan brengen als ik mijn pen op papier zet. Dat blijkt ook uit de reacties op *Tot de regen komt*.”

JOSEPH ROTH

“Van Roth heb ik maar één boek vertaald, maar ik heb veel van hem opgestoken. Hij vertelt zó makkelijk. Ik hou trouwens van de meest uiteenlopende literatuur, van Siebelink tot Franzen. Gelukkig heb ik het vermogen tot bewonderen. Daardoor ben ik bijvoorbeeld niet geschikt als

recensent, ik heb dat een tijdje gedaan maar het werkte niet. Het vertalen voelde steeds meer als bliksemafleider voor mijn schrijversambitie, tot ik *Spiltijd* had voltooid. Toen wist ik: dit is wat ik wil, wat ik kan. Dit is wat ik me op mijn 24^e heb voorgenomen.”

BUITENLAND

“Lange tijd ben ik ervan overtuigd geweest dat je als schrijver niet te veel van jezelf moet laten zien, dat je op zoek moet gaan naar een soort universalistische setting. *Spiltijd* speelt in Duitsland, Polen en Nederland. Met *Tot de regen komt* wilde ik een stap verder gaan. Er mochten geen Nederlanders in voorkomen, het moest een onbekende context hebben, zoals *Het spinsel van de eenzaamheid* van Paul Auster. Het is niet helemaal gelukt: het boek speelt in Italië, de hoofdpersoon vluchten naar een op een eroderende rots gelegen uitgestorven stadje dat op kunstmatige wijze overeind wordt gehouden om het verval te kunnen laten zien. Een mooie metafoor voor Europa, toch?

Met *Tot de regen komt* is die afstandelijke opstelling gelogenstraft. Je kunt niet uit

Wil Boesten: "Ik ben opgegroeid met het idee dat ik iets vooral niet moet willen." foto Perry Schrijvers

jezelf treden in een boek. Zoals Thomas Mann zei: 'Autobiografisch wird's immer.' En Flaubert: 'Madame Bovary, c'est moi.' Alle bagger, ellende en ideeën komen uiteindelijk toch uit jezelf. Het schrijven van *Tot de regen komt* was een enorme tour de force, maar sindsdien ben ik vrijer, rustiger ook. Dit is wat het moest worden. Dat geeft een hoop rust, ook in het schrijven van het volgende boek."

VADERLOOS

"Het is opvallend dat in slechts een paar recensies van *Tot de regen komt* het motief van Emidio's vaderloosheid en het daaruit voortvloeiende gezagsprobleem wordt herkend. Het boek gaat over wat je allemaal kunt verzinnen om te ontlopen wat je het liefste wil, en wat je daarvoor moet doen. Als wonderkind op de piano is Emidio niet bereid de inspanningen te leveren die daarbij horen. Daarnaast heeft hij een moeder die hem tegelijk bevestigt en ontkent. Dat zal iedere Limburger herkennen: 'Wat meen jij je wel niet?' Het is een theateraal en grotesk boek. Emidio heeft een dubbelzinnige verhouding tot Neva, de vriendin van een vriend, in zijn projecties is ze beurtelings moeder,

hoer en madonna. Misschien zelfs een beetje vader. In mijn volgende boek zit een wordingsverhaal van iemand die zijn roeping wel najaagt. Ondanks de nodige afleidingen natuurlijk, die dan weer voor spanningen zorgen. En ook hier speelt vaderloosheid weer een belangrijke rol."

ONBETROUWBAAR

"De ik-personen in *Spiltijd* en *Tot de regen komt* zijn inderdaad onbetrouwbare vertellers, maar dat geldt toch voor iedere verteller? Mensen van tegenwoordig zijn verslingerd aan wat 'echt' is, tegelijkertijd wordt hun leven steeds artificiëler. Ze maken vakantiefoto's die veel mooier zijn dan de werkelijkheid, en hebben tegelijkertijd een enorme hang naar 'waar' en 'controleerbaar'. Ze willen ook steeds gemakkelijkere boeken lezen: het plotgerichte boek is in, op gelaagdheid

en verwijzingen zit niemand meer te wachten. Het adagium van WF Hermans, dat er in een boek geen mus van het dak mag vallen zonder dat dat betekenis heeft, lijkt verdwenen. Mensen willen 'waar gebeurd' en 'feiten', terwijl juist fictie kan helpen die zogenaamde werkelijkheid te duiden. Het chagrijn en onbehagen van deze tijd komt voort uit het bombardement van informatie dat mensen elke dag over zich heen krijgen. Je kunt er niks meer mee. Het maakt dat ze geen kant meer op kunnen. De toekomst is een monster met zeven koppen geworden, dus vluchten ze in een verheerlijkt verleden dat nooit heeft bestaan."

Dordrecht

"Ik woon er nu bijna tien jaar. Vorig jaar mocht ik er de stadslezing houden, als titel kreeg ik *De gedroomde stad* mee. Zo'n essayistisch uitstapje vind ik heerlijk, ik zou het wel vaker willen doen. Waarom? Omdat ik denk dat ik er goed in ben, en omdat het een fijne denkoefening is. Het dwingt je tot het uitzetten van een sterke lijn, tot gestructureerd denken. Bovendien vind ik dat ik wel wat te melden heb over de wereld, wat ik in een roman niet kwijt kan."

OEK DE JONG

"Een dag na het inleveren van het manuscript van *Tot de regen komt* stapte ik in de trein naar Parijs, en wie zat er in de coupé? Oek de Jong. Nadat ik in 2006 mijn eerste boek had ingeleverd, ging ik met een vriend naar het café en wie zat daar? Oek de Jong. Toen ik in de jaren tachtig zijn *Opwaaiende zomerjurken* las, realiseerde ik me voor het eerst dat je schrijver kon willen worden. Deze elementen passen perfect in het magisch denken dat je als schrijver nodig hebt om jezelf te overtuigen dat er betekenis zit in wat je doet. In 2008 schreef ik voor De Revisor een essay over Oek de Jong, sindsdien heb ik regelmatig contact met hem. Hij heeft me gedwongen na te denken over het vak van schrijver, hoe je een boek in jezelf kunt laten ontstaan. Ik ben opgegroeid met het idee dat je vooral iets niet moet willen. Dat leverde een onzekerheid op die verder gaat dan de ergste twijfel: spéél ik niet vooral dat ik schrijver wil zijn? De Jong is een voorbeeld van iemand die weet wat hem te doen staat, en het dan ook doet. Hij heeft me geleerd geduldig te zijn, tijd te nemen."

EIGEN LANDSCHAP

"Ik heb lange tijd gedacht dat ik onworteld was, dat ik nergens echt thuishoorde. 'Onzin', zei De Jong, 'joden, die zijn onworteld, en diplomatenkinderen'. De beelden die je in je draagt vormen je 'eigen landschap'. Als het erop aankomt, komen ze altijd boven, diep in je zit een bron die die beelden voedt. Ik was niet onworteld, maar ontheemd. Vandaar dat mijn volgende boek zich in Zuid-Limburg afspeelt, die mysterieuze dood van mijn vader zit er ook in. Maar het wordt geen heimat-roman, met roots of autobiografie heeft het niets te maken."

DE PRIJS

"Ik was in Zuid-Italië toen ik hoorde dat ik genomineerd was voor de Halewijnprijs. Mijn uitgever probeerde te bellen terwijl ik in een trattoria aan zee zat, maar de telefoon stond uit. Het is een fijn soort erkenning van wat je doet. De prijs is weinig bekend bij het publiek. Dat is jammer voor een prijs die zich ten doel stelt nog niet zo bekende schrijvers meer publieke aandacht te geven. Erkenning ja, dat blijft uiteindelijk toch belangrijk." ■

Op even prikkelende als eigengereide wijze voldeed cultuurcriticus Ben van Melick aan het verzoek van Zuiderlucht om een exposé te geven over 'literatuur in Limburg'. "Literatuur is een veld, geen goed onderhouden siertuin." door Ben van Melick

BESTAND VAN ZAKEN

Literatuur in (Nederlands) Limburg is een redelijk drukke tak van cultuur die veel aandacht krijgt in de provinciale media en die bevorderd wordt door de overheden. Al meer dan een halve eeuw, het ene jaar wat meer dan het andere, volgen krant, radio en tijdschriften in Limburg geboren en/of getogen en hier werkzame schrijvers.

Hun werk wordt gesignaleerd, besproken, of krijgt speciale aandacht in de vorm van een interview. Dat Dagblad De Limburger geen publicatie van provinciegenoten ontgaat, is wat veel gezegd - een blik op de schappen van boekhandel De Tribune in Maastricht leert anders - maar Limburgse scribenten hebben in het algemeen weinig te klagen. Zeker degenen die hardnekkig aan de bel trekken, krijgen hun stuk.

RESULTAAT

Het resultaat is dat binnen de provinciegrenzen, en alleen daar, geïnteresseerden redelijk op de hoogte zijn van wat er speelt. De contouren van een 'eigen' literatuur tekenen zich zo af, een literatuur die je provinciaal, regionaal of Limburgs kunt noemen. De verslaggeving van die literatuur onderscheidt zich van die in de landelijke media. Ze komt bijvoorbeeld niet alleen uit de koker van de cultuurredactie: het Limburgse aspect is belangrijker dan het literaire. Er wordt dus geen of nauwelijks onderscheid gemaakt tussen amateurs en professionele schrijvers; de eersten lijken zelfs de meeste aandacht te krijgen. Kritisch volgen is niet aan de orde. Dat was in het verleden wel eens anders, maar Adri Gorissen werd van cultuur 'afgezet'

Cyrille Offermans foto LCL / Lesley Fehr

en de ruimte die DDL-criticus Koen Eykhout krijgt om te recenseren is minimaal. Elk boek, in eigen beheer of landelijk uitgegeven, frutsel of perfect verzorgd, dichtbundel of poesiealbum, autobiografie of kletsverhaal, roman of dorpspompvertelling, kinder- of ouderenboek, doet ertoe. Als iets van een Limburger uitkomt, rinkelen redactionele wekkers. In het 'Limburgs' of in het Nederlands, maakt niet uit. De aandacht voor dialectgeschriften is de laatste jaren zelfs enorm toegenomen, dialect is hot.

PROBLEEM

Limburg en literatuur zijn in dit verband problematische termen. Dat Limburgse literatuur alleen of vooral literatuur is in dialect, is een misverstand. De staatkundige constructie onder de naam Limburg functioneert pas sinds 1867, en de naam zelf is willekeurig gekozen, voor hetzelfde geld had de provincie Maastricht geheten. Lang voordat er van 'Limburg' sprake was, bestond er al literatuur in dit gebied, het Maasland, het stroomgebied van de Maas, vanaf Luik tot voorbij Venlo, met het aangrenzend land uitdijend tot over de huidige Duitse en Belgische grens.

Literatuur zien als verzameling van hoogwaardig proza en poëzie of alleen als fictie is een verouderde opvatting. Essays, monografieën, biografieën, en kinderboeken, liedjes, toneel en cabaret (*buute*), literatuurwetenschap en bepaalde vormen van journalistiek horen evenzeer tot de literatuur als onbeholpen pogingen die zich als dichtbundel of roman voordoen. En uitgeverijen evenzeer als tijdschriften en literaire manifestaties. Literatuur is een veld, geen goed onderhouden siertuin. Overigens, dialectliteratuur is geen gewas om geringschattend over te doen. Ook die telt professionele schrijvers, zoals Ger Bertholet en Wim Kuipers, die zich in alle opzichten kunnen meten met Nederlandse. Dialectliteratuur kent professionele uitgeverijen en periodieken, ze bestrijkt vele genres, vertoont een ontwikkeling en heeft een geschiedenis. Het genre van de liedkunst bijvoorbeeld onderscheidt zich

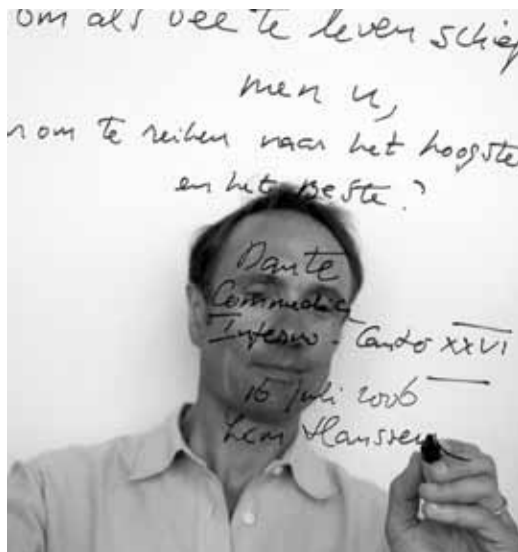

Connie Palmen foto LCL / Eveline Das

kwantitatief en kwalitatief, en mogelijk is publieksgerichtheid een bijzonder kenmerk.

HET EIGENE

Literatuur in Limburg floreert, wie daaraan twijfelt, leest geen provinciale krant, luistert geen (regionale) radio. Ook zonder de media bloeien al die literaire activiteiten, maar het bewustzijn van een culturele samenhang, van de beleving van 'iets eigens' zou bij betrokkenen en lezers veel minder zijn, misschien wel ontbreken. Of die samenhang, dat 'eigene' - die identiteit dus - zichtbaar is in het werk van schrijvers, is zelden concreet aan de orde. Waar 'Limburgs' in het algemeen voor staat, is in de media wel hot item, tot vervelens toe, maar met betrekking tot literatuur lijkt niemand er zijn vingers aan te willen branden. Voor wie er enigszins thuis in is, tekenen zich wel wat karakteristieke lijnen af, zoals rooms-katholieke biotoop en afzetten daartegen, mijnen en de verhalen daaromheen, platteland en dorp als decor. Wie wat verder zoekt, ontdekt breed uitpakende

Leon Hanssen foto LCL / Elke van Gelder

LITERATUUR EN LIMBURG

verhalenvertellers, engagement, plaisir du texte (experimenterlust en woordverliefdheid), magisch-realistische touch, en internationaal meer Duits dan Angelsaksisch georiënteerd. Echt overtuigend aangetoond is nog weinig, ofschoon Peter Nissen, Jos Perry en Op de Coul/Sijben een eind in de richting komen. Toch leeft het verschijnsel, het wordt, door wie erin geloven, beleefd als 'van ons'!

Waar dat sluimerende bewustzijn van een literaire samenhang gekoppeld wordt aan historie en identiteit, komt de notie *Limburgse literatuur* in beeld. Dat impliceert dat die literatuur zich onderscheidt van de Nederlandse. En daar begint het palaver... Limburgse literatuur, dat is toch gewoon Nederlandse literatuur, waar praten we over!, waarmee de zaak voor intellectuele sceptici is afgedaan.

WISHFUL THINKING

Toch hoeft spreken over Limburgse literatuur geen vorm van chauvinisme of van wishful thinking te zijn. Er is wat voor te zeggen de talrijke werken van in Limburg wonende en werkende auteurs die overduidelijk in Limburg gesitueerd zijn, denk aan romans als *Zwarte Maas* van Wim Koesen en *Toplöss* van Peter Lenssen, Limburgse literatuur te noemen.

Ook buiten de provincie wordt het onderscheidend kenmerk 'Limburgs' gehanteerd. Het aantal keren dat Nederlandse media schrijvers van het epitheton Limburgs voorzien, is legio. Niet alleen debutanten, ook renommés als jeugdboekenschrijver Bennie Lindelauf, Connie Palmen en Huub Beurskens krijgen die kwalificatie. Limburg is gezien vanuit de Randstad

blijkbaar een duidelijk identificeerbaar geval van 'anders zijn'. Het werk geeft daar ook vaak aanleiding toe: locatie, thema's en motieven, en soms zelfs de stijl, invloeden van het dialect, maken die geografische aanduiding relevant. De Overijsselse, Gelderse of Hollandse variant komt veel minder vaak voor.

Maar het blijft een punt, wat te doen met de professionele schrijvers, zij die hun boeken bij de Randstedelijke uitgeverijen uitbrengen, horen ze erbij of niet? Iedereen kent ze. Ik doe een greep. Ton van Reen, Wiel Kusters, Frans Budé, Leo Herberghs, Hans van de Waarsenburg wonen en werken in Limburg. Huub Beurskens, Marita Mathijssen, Connie Palmen, Ger Thijs, Lukas Hüsgen, Léon Hanssen, Chrétien Breukers, Peter Drehmanns, Leon Gommers, Hans Dekkers zijn hier geboren en getogen maar uitgevlogen. Het afgelopen decennium debuteerden bij landelijke uitgeverijen Jo Willems, Bennie Lindelauf, Wil Boesten, Jef

Peter Drehmanns foto LCL / Lesley Fehr en Elke van Gelder

Bogman, Ad Franssen, Frans Pollux, A.H.J. Dautzenberg, Michael Berg, Sjeng Scheijen, Daan Doesburgh, Elke Geurts, Anke Scheeren. De namen van Toon Hermans, Cyrille Offermans, wiens *ficte* aanwijsbaar sporen van Limburg vertoont, Joke van Leeuwen, die hier enige jaren woonde en werkte, Marente de Moor, die in Zuid-Limburg woont en werkt en er een roman situeerde, Jeroen Brouwers, onder andere in Maastricht en Bleijerheide getogen, wonend en werkend vlak over de grens, werken bij sceptici als een rode lap op een stier. Annexatie van die schrijvers maakt voor hen spreken over *Limburgse literatuur* bespottelijk.

VOORBEELDEN

Bij al deze relatief willekeurig genoemden is in een, soms belangrijk, deel van hun werk het gehalte Limburgs aanwijsbaar, wat niet wil zeggen dat het tot Limburgs te reduceren is. Het werk bevat elementen die er niet in zouden zitten als ze van elders kwamen. Het is ietwat gratuit dat te illustreren aan een of meer van die auteurs, maar je kunt er niet onderuit. De romans van Bennie Lindelauf spelen zich niet alleen af in Limburgse gezinnen, ook in de taal zit herkenbaar dialect (*Heivis*), Ton van Reen zou een andere schrijver zijn zonder de Limburgse historie, de Peel, de Mijnstreek en rooms-katholieke monocultuur. De dichter Leo Herberghs is ondenkbaar zonder zijn Zuid-Limburgs heuvellandschap en de aanraakbare nabijheid van de Duitse literatuur – dit laatste geldt voor meer schrijvers, onder wie Frans Budé; Huub Beurskens gebruikt naast locatie en motieven ook de taal van zijn andere ik, dat geldt ook voor Ad van Iterson; het debuut van Connie Palmen was een ander boek geweest

Patricia de Groot foto LCL / Annette Koffer

zonder Limburg-roots, IM verliest zijn dramatische ontknopning; Wiel Kusters en de mythe van het ondergrondse leven zijn onscheidbaar. Bij nieuwe generaties is dat niet anders. Jo Willems bijvoorbeeld situeert zijn ambitieuze debuutroman *Paladijnen in de sneeuw* in een even gefingeerde als herkenbare mijnwerkersstad en verwerkt het taaleigen van de streek in dialogen en ter karakterisering van personages.

Verbindingen te over. Maar behalve voor wat traceerbaar is, zoals locatie, thema's en motieven, zijn er geen bewijzen, het blijven indicaties, systematisch onderzoek ontbreekt en inventarisaties tot nu toe zijn zeer onvolledig en daardoor niet overtuigend. Van enige samenhang tussen de verschijnselen is nog niets aangetoond. Echt serieus, het hele veld bestrijkend onderzoek moet nog beginnen. >>>

Leo Herberghs foto LCL / Annette Koffer

DESONDANKS

Wie het desondanks ridicul vindt deze ‘vaderlandse’ auteurs tot een ‘Limburgse literatuur’ te rekenen - ze schrijven tenslotte in het Nederlands - gaat ervanuit dat de geografisch/ staatkundige indeling van literatuur de enige legitieme is. Europese literatuur, dat wil er bij hen nog wel in, de literatuur van een regio binnen dat geheel, een eigenheid toe te kennen, haar te definiëren, blijft taboe. Wellicht dat die afwijzende houding samenhangt met het ontbreken van identificatie met het regionale *Gesamt*, Limburg. Of misschien beter gezegd verzet tegen de wijze waarop die identiteit in heden en verleden geformuleerd en uitvergroot is. De omgang van de zuiderling met het Limburgerschap is problematisch. Identiteit is problematisch, de moderne mens kent vele identiteiten, ook qua herkomst. En de nieuwste opvatting over identiteit is dat die door ‘de ander’ toegekend wordt.

Ikzelf zal me niet gauw Limburger noemen - ik ben een Nederlander uit de Oude Mijnstreek, vaak voel ik me *Rijnlander*, ook Europeaan -, maar ‘*t hart bloeit me open* als ik mijn dialect hoor, en ‘zuiders’ voel ik me wel, en bijzondere belangstelling voor wel en wee en de geschiedenis van de streek heb ik ook, en ik dompel me graag onder in volksfeesten en ‘moderne’ stadscultuur. En het ‘eigene’, zelfs dat voel ik soms. Zo gewaagde ik laatst in een misantropische bui ‘over de oeroude Limburger in mij:

de vrolijk-leugenachtige, dromerige schijterd en melancholieke dweper...’, en Amsterdammer voel ik me ook.

Terug naar de feiten. De vraag of taal of staat de enige onderscheidende criteria zijn om ‘literaturen’ te identificeren, is in de literatuurwetenschap allang geen punt meer. Een van de meest prominente nieuwe denkers op dit gebied is Joep Leerssen, Spinoza-prijswinnaar en schrijver van onder meer de fantastische kleine roman ‘*t Verhaal Muringe mèt en zónder Paulien*. Voor hem, en nu paraphraseer ik, is literatuur in het hedendaagse Limburg de uitkomst van letterkundige activiteiten in het verleden. Waarmee gezegd is dat alle teksten die hebben bijgedragen tot de uitkomst daarvan erbij horen ongeacht taal, genre of biografie van de auteur. Leerssen draait het dus om: het is niet Limburg dat letterkunde genereert maar de letterkunde heeft *Limburg/ het Limburgse* gegeneerd. Leerssen verwacht dat dit perspectief iets unieks gaat opleveren. Het gebied waar Limburgs voor staat, zegt hij, zou wel eens een kruispunt kunnen zijn van uiteenlopende identificatie-patronen, gelieerd aan de verschillende centra die in verschillende periodes hun culturele expansie of invloed hier deden gelden (Keulen, Brussel, Luik, Rome, Amsterdam). Daarmee is een significant onderscheid gegeven en identiteit vastgesteld en dat zonder te vragen of en in hoeverre de schrijver Limburger van geboorte of vorming is, want je beperkt je tot het werk, tot de teksten. ‘Geboren en getogen’ zijn dan ondergeschikt aan de wijze waarop Limburg in hun werk aanwezig is.

Maar ook voor wie niet zover wil gaan, Limburgse literatuur bestaat. Je moet er alleen de blik op richten, dan ga je de dingen zien. De al eerder genoemde commissie gaat bijvoorbeeld constateren dat Limburgse literatuur historisch gezien gestalte heeft gekregen in verschillende talen, Limburgs, Nederlands, Frans, Latijn en Duits, en zich waarschijnlijk onderscheidt qua internationale oriëntering, maar ook functioneel, thematisch, en mogelijk ook stilistisch, van Randstedelijke en Vlaamse literatuur.

MAAR

Maar misschien beslissender voor de levensvatbaarheid van het fenomeen *literatuur van Limburg* dan deze meta-beschouwingen is of er iets voor de lezer te beleven valt in die Literatuur uit Limburg; of daar iets te ontdekken valt wat je in andere contexten mist of er zich van onderscheidt. Die identiteit, dat komt vanzelf wel, is nu geen halszaak. Ja, er is veel te beleven. De veelsoortigheid, kwaliteit en internationale oriëntering van literatuur van de 13^e eeuw in het Maasland bleef anderhalve eeuw lang onopgemerkt, op een gestereotypeerde Heynric van Veldeke na. Doordat Frits van Oostrom in zijn literatuurgeschiedenis *Stemmen op schrift* de literair-historische blik specifiek op het Maasland vanuit het Maasland richt, krijgt wat vanuit randstedelijk perspectief marginaal lijkt, nu een nieuwe betekenis. Emile Ramakers’ voorbereidend onderzoek naar Maastrichtse kloosterbibliotheken belooft opwindend nieuws uit de 15^e -eeuwse scriptoria. Ine Sijben en Hans Op de Coul schreven boeiende geschiedenissen met onverwachte verbanden over vooroorlogse dichters. Nadere beschouwing van auteurs in de jaren zestig tot negentig laat een ontwikkeling in generaties zien en een perspectiefverschuiving qua culturele oriëntatie. En misschien heeft Koen Eykhout wel gelijk door onder anderen Leon Gommers, Huub Beurskens, Hans Dekkers, Michel Maas en Connie Palmén in te spinnen in een net van zuiders ‘magisch realisme’, waarin mijns inziens ook dialect-auteurs als Bertholet en Kuipers passen. Mogelijk representeren de diverse stijlregisters in Beurskens’ werk de nieuwe identiteit van de ‘migrant’ die los staat van ‘worteling, hechting en verankering’; mogelijk is ‘meerstemmigheid’ ook bij Gommers, Hüsgen en Dekkers een resultaat van de complexe relatie tot herkomst en zijn Manuel Kneepkens

Huub Beurskens foto LCL / Elke van Gelder

talige bokkesprongen Limburgser dan alle inheemse carnavalspoëzie bij elkaar. Misschien is het geloof van Budé in de magie van de taal en de metamorfose in Herberghs’ poëzie van een heidens katholicisme, en is Connie Palmens zegetocht door de literatuur ook een gespiegelde kruisweg.

En voor wie de taal machtig is, of zich die machtig wil maken, waar vind je een *De Percessie vaan Sjerpenheuvel*, waar een Ger Bertholet, die van radiocolumns een literair genre maakte in een barokke koppeling van engagement en verbeelding, een dichter als Wim Kuipers die z’n eigen poëtische taal samenstelt? En waar vind je ‘bühnetaalkunstenaars’ als Petra Kaiser, liedjesmakers/ tekstschrijvers als Jan Hendriks, Ton Engels, Gé Reinders, Arno Adams, Peter Beeker en Graund bij wie poëtische verbeelding extra maat krijgt in de muziek? En hoe rijk is de traditie waarin ze figureren!

EN UIT HET ONGERIJMDE

Zonder de context van Limburgse literatuur had niemand uitgekeken naar Emile Hollmans eerste roman, zou uitgeverij Azul Press niet bestaan, zou Paul van der Velden geen publiek hebben en Van Reen niets om zich tegen af te zetten, zouden het intrigerende, zich aan alle genres onttrekkende *Nazi te Venlo* van Lucas Hüsgen en het rijke *Versteende wouden* van Wiel Kusters en Jos Perry maar één leven hebben, wisten we niet van het bestaan van Martijn Icks’ *Heliogabalus. Een denkbeeldige biografie* en kon ik u niet aanraden de tintelingen te ondergaan van Gommers’ proza of uw literaire weerbaarheid op de proef te stellen met de *De wereldomwandelaar* van Govert Derix. Alleen al vanwege de eigenzinnigen en de experimenteerdrijf is literatuur uit Limburg de moeite waard. Maar dat is een ander artikel. Ook dat je de literatuur in Limburg een Lanoye of een Verhulst zou wensen!

Met guerrillamarketing en gebruik van nieuwe media veroverde Uitgeverij Lemmens een plaatsje in uitgeefland. Het vak verandert in rap tempo. “We staan pas aan het begin van de revolutie.”

door Paul van der Steen

Ivo Lemmens: “Ik begon als jonge hond. Daarbij past een welgemeend ‘fuck you’.” foto Muriel Snijders

LIEVER KIETELEN DAN SCHOPPEN

Zo'n vijftien à twintig titels geeft Uitgeverij Lemmens uit Broekhem (Valkenburg) jaarlijks uit. Enkele titels: *De cirkel* van Marja Pinckaers, *Het geheim van de pater* van Henk van der Vorst en *Stil verbond* van Anja Wilting. Een kleine vis dus. Driehonderd uitgeverijen in Nederland brengen samen zo'n veertigduizend boeken per jaar uit, rekent oprichter Ivo Lemmens voor.

“Bij schrijvers als Kluun, Heleen van Royen of Connie Palmen is het naar buiten brengen van een persbericht al voldoende om volop publiciteit te genereren. Wij werken met vrij onbekende auteurs, hetgeen betekent dat je op andere manieren aandacht moet trekken. Bijvoorbeeld per doelgroep heel specifiek doelgroepen benaderen. En de social media natuurlijk. Daarmee stonden we laatst in een onderzoekje op nummer een, met achter ons Querido, Nijgh & Van Ditmar en De Bezige Bij.”

Agressief is Lemmens ook richting boekhandels. Het aanbod aan boekenzaken van een gratis mp3-speler bij een aanbiedingsfolder leverde behalve verbazing ook veel bestellingen op. Tegelijkertijd stelt Lemmens zijn eisen richting middenstanders. “Wie een boek alleen in consignatie wil hebben, dus pas betaalt in geval van verkoop, krijgt een lagere inkoopkorting. We schuwen ook niet om deurwaarders in te schakelen als betalingen uitblijven. Boekhandels vallen een voor een om. Niet alleen door de crisis, ook omdat de branche te lang heeft gewacht met innoveren.”

Slim uitgeven zit hem deels in handigheidjes. Lemmens: “Al onze boeken hebben hetzelfde formaat. Zo kunnen we vier, vijf boeken in één keer laten drukken en hoeven ze de machine maar om te stellen. De dikte moet ook binnen de perken blijven, zodat het door een brievenbus past. Dat is het verschil tussen 1,95 euro aan porto of 6,95 euro.”

Wie een uitgeverij begint, weet zich verzekerd van wagonladingen manuscripten. Bij Lemmens is het niet anders. “Met name in het begin kregen we heel veel rotzooi. Toen kon 99 procent zo door de shredder. In de loop der jaren is de kwaliteit toegenomen. Opvallend veel jong talent meldt zich. Natuurlijk kun je als uitgever niet alle manuscripten van a tot z lezen. Begeleidende brieven vormen al een eerste selectiecriterium. Als die rammelen van de fouten, deugt de rest net zo min. Als een schrijver zich aankondigt als de volgende Nobelprijswinnaar, weet je ook zeker dat het niets is. Een kleine groep komt met eisen, die zelfs Harry Mulisch slechts met gêne zou hebben durven stellen. Zo was er een schrijver die nog geen letter op papier had, maar toch een contract wilde. Dan zou hij met een boek komen.”

Ik zei: ‘Ik heb nog nooit tegen een bal getrapt, maar zet me toch maar vast maar in het eerste van Roda JC’. Daar moest hij wel om lachen.”

Voorop lopen qua product vernieuwing is er voor een betrekkelijk kleine uitgeverij als Lemmens natuurlijk niet bij. Het boek *51* komt ter tafel, van de Heerlense dichter/performer Charles Krutzen, uitgegeven in 2006. “Op cd-rom. Al heel kort daarna kreeg je de usb-sticks. Later de e-readers. Terwijl we als uitgeverij veel geïnvesteerd hadden om het boek zo mooi en zo goed mogelijk als cd-rom te presenteren.”

Nauwgezet volgen en snel inspelen op nieuwe ontwikkelingen is het hoogst haalbare. Lemmens: “Nederland loopt achter op het gebied van het e-book. Ik verwacht dat ook hier het papieren boek meer en meer een randverschijnsel gaat worden. Iets voor een selecter publiek, dat ook een hogere prijs wil betalen. De reguliere boekhandel is dan niet meer het belangrijkste verkoopkanaal. Eigenlijk is het e-book zoals we dat nu kennen al helemaal achterhaald. Boeken zullen een cross-medialer karakter krijgen. Er is van alles mogelijk: filmpjes, audiofragmenten, verhalen waarvan de lezer zelf het einde kan kiezen. Waar het precies naartoe zal gaan, is onvoorspelbaar. We staan pas aan het begin van de revolutie.”

‘Schop de mensen een geweten’. Met de slotzin van Louis Paul Boons *Kleine oorlog* als adagium ging Uitgeverij Lemmens in 2003 van start. De nieuwkomer bracht vooral maatschappijkritische boeken

op de markt, over thema's die anderen lieten liggen. “Ik begon als jonge hond. Daarbij past een welgemeend ‘fuck you!’ We hebben dat nooit meer helemaal losgelaten, wel bijgesteld. Op zeker moment kom je erachter dat schoppen niet altijd zoveel zin heeft. Met kietelen bereik je soms meer. Inmiddels is het fonds verbreed met literaire boeken en poëzie. Boeken moeten lezers raken en aan het denken zetten.”

Al die tijd is Lemmens een wat atypische uitgeverij gebleven. Waar collega-bedrijven van naam bij voorkeur huizen in kapitale grachtenpanden in Amsterdam, opereren Ivo en zijn medewerkers vanuit het Zuid-Limburgse heuvelland. Niet lang meer, de uitgeverij verhuist naar het Noord-Limburgse Venray. Lemmens doet de uitgeverij over aan Godert Koolen, partner in de onderneming sinds november 2009. De 36-jarige oprichter lijdt aan chronische vermoeidheid, vroeger bekend als de ziekte ME. Lemmens: “Het werk eist te veel van mijn fysieke kunnen. Rationeel was de beslissing daarom makkelijk, emotioneel niet. De uitgeverij is mijn levenswerk.”

Voorlopig neemt Lemmens even rust. Daarna hoopt hij de draad weer op te pakken. “Als freelance-redacteur of als schrijver.”

“Ze zijn me lief, mijn zoon en dochter, maar de stilte is me ook lief.” Wat kan de literatuur teweegbrengen? Hoe het lezen je leven kan verrijken en je uiteindelijk brengt tot schrijven. Schrijven over je leeservaringen, over jezelf. Merieke Manders was jarenlang een fervent lezer tot ze zelf ook ging schrijven, over haar relatie tot haar literaire helden. Een van hen is Frida Vogels. *door Merieke Manders*

VERLOREN RUIIMTE

Wat heb ik ze gemist. De uurtjes voor mij alleen. Het lege huis als een warme huls om me heen. De stilte die uit alle hoeken tevoorschijn kruipt en mijn opwellende gedachten gretig tot zich neemt. Zij, Frida Vogels, is een van de weinigen die weet heeft van mijn schreeuwende behoefte aan rust.

Ik kan niet zonder die uurtjes helemaal alleen in mijn huis. Veel te lang heeft de aanwezigheid en het rumoer van de kinderen me opgeslorpt. Maar vooral ook het feit dat mijn vriend zijn werk aan huis heeft. Ze laten me geen ruimte voor afzondering. Mijn overpeinzingen en het schrijven raken in het slop. Ze komen dagelijks knel te zitten in hun weg naar buiten. Soms is de drang te groot en zit er niets anders op de mij ontstolen tijd met pijn en moeite in een kunstmatig ogenblik te gieten. Een morgen lang leef ik toe naar het moment dat hij voor even op pad moet en het huis verlaat. Ik hoop dat mijn kinderen me dan niet per ongeluk overvallen door een onverwachte lesuitval van school en mijn dochter me bij binnenkomst niet overlaadt met haar verhalen. Dat onbespiede moment is voor mij van

levensbelang. Waar moet ik anders mijn energie vandaan halen om de resterende dagen door te komen? Het zijn zeven gelukkige jaren, maar in mijn drang naar individualiteit en afzondering lijkt het een zompige tijd.

Totdat ik het vurig gemiste eind april 2010 plotsklaps weer in de schoot geworpen krijg. Ik ben weer terug in de tijd toen de kinderen nog klein waren en ze hun dagen van half negen tot half vier op de basisschool doorbrachten. Omdat ik op dat moment geen baan had, waren de dagen voor mij. De avonden eindigden voor mijn dochter en zoon om half acht en namen voor mij vanaf dat tijdstip een aanvang.

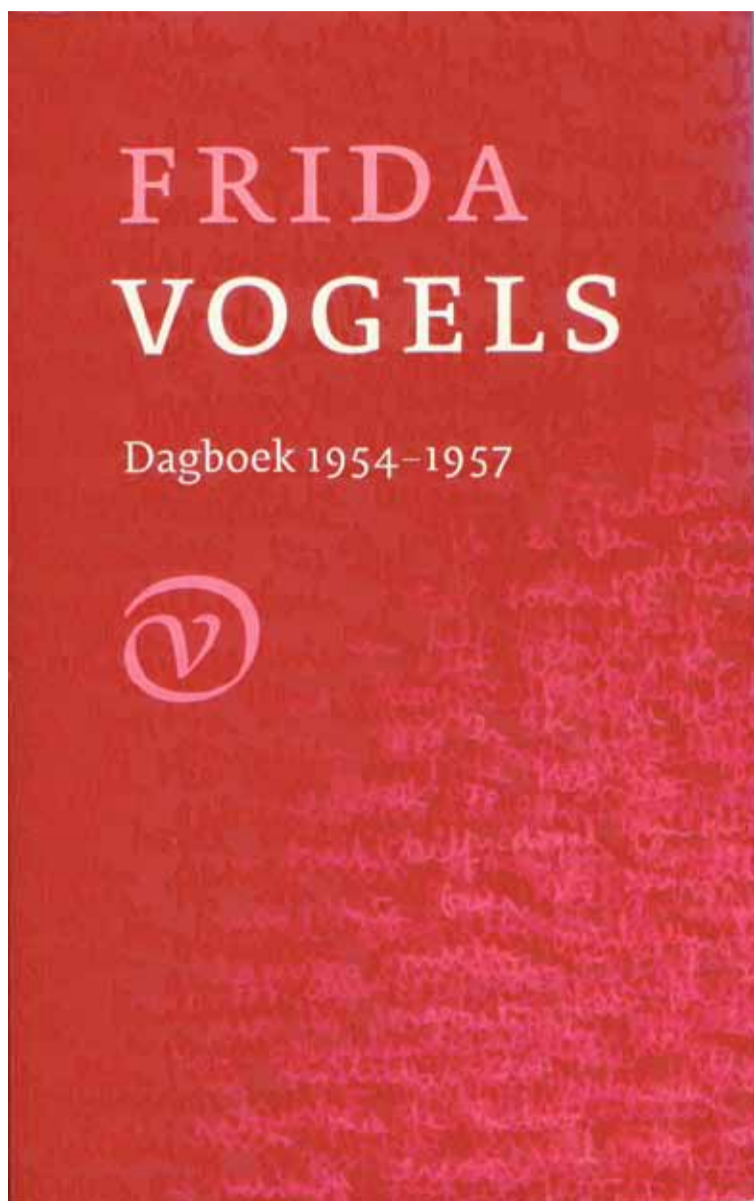
In 2003 wordt alles anders. Mijn vriend komt bij ons wonen en ik geniet van ons samenzijn. Maar er wordt al vrij snel een vervelende, onverwachte streep door deze rekening gezet. Hij wordt ontslagen. Zelf werk ik inmiddels weer vier jaren buitenshuis. Noodgedwongen begint hij thuis als kleine zelfstandige te werken. De kinderen gaan al naar het voortgezet onderwijs en plagen me met hun onvoorspelbare lesroosters. Er rest me niets anders dan me te schikken. Het voelt als een venijnige aanslag op mijn tijd en mijn domein.

Maar ik ben de moeder en de vriendin. Ik weet mijn plaats en speel een meegaande rol om iedereen tevreden te stellen. Gaandeweg begint die rol me te beklemmen maar ik houd mezelf voor dat dit mijn geluk is. Ik heb ook weinig keus, zegt mijn plichtsgetrouwe vrouwenhart. Hier in dit huis met mijn kinderen en mijn vriend heb ik mijn verantwoordelijke, inschikkelijke positie. Hij krijgt de ruimte, die mij is ontzegd, wél. In zijn verbouwde werkkamer op zolder trekt hij zich terug van de dagelijkse beslommingen die huishouden en kinderen met zich meebrengen. Ik gun het hem van harte, zoals ik ook mijn kinderen van harte hun plek en hun aandacht gun. Ik krijg royaal de huiskamer toebedeeld, waar iedereen in en uitloopt, waar de telefoon rinkelt en de televisie aanstaat. En als de voordeurbel gaat, ben ik vanzelfsprekend degene die vrolijk de deur openmaakt en het bezoek ontvangt. Het hoort bij mijn taak en het is de liefde die me drijft.

Totdat de liefde me een pijnlijke klap in mijn gezicht verkoopt en het perspectief van de ene op de andere

dag kantelt. Het rad dat ik mezelf voor de ogen heb gedraaid, draait in één keer de andere kant uit. De liefdevolle aandacht waarmee ik mijn vriend al die jaren heb overladen, schenkt hij me met pijn in het hart maar onvermurwbaar, terug. Hij hoeft haar niet meer. Ik mag haar op iemand anders richten zodat ik hem kan laten gaan. Hij wil weg en geeft me onverwacht de ruimte waar ik zo naar heb verlangd. Heel mijn wezen is ondergeschikt geweest aan wat ik denk dat liefde is, maar die vermeende, ware liefde heeft me mijn eigenheid en creatieve ontwikkelingsdrang stilaan ontnomen. Ik heb haar in het verkeerde spaarvarken gestopt en nu valt het potje aan scherven. De munten rollen alle kanten uit.

Verbijsterd en ontzet open ik de deur en laat ik hem de aftocht blazen. Tijd om mijn verwarde emoties bij elkaar te rapen. Het duurt een tijd en het valt me behoorlijk zwaar, maar het lukt. Zoals ik de munten één voor één terugvind, zo hervind ik mezelf. En nu zit ik op een zondagmorgen verguld in mijn eentje aan de tafel in de huiskamer. Het huis voor mij alleen. Niemand die onverwacht de trap naar beneden komt lopen en beslag legt op mijn gedachten en tijd. Geen zoon die met zijn oorverdovende muziek de wanden

laat trillen en geen dochter die op repeterende toon haar onzekerheden tegen me wegpraat. Ze zijn me lief, mijn zoon en dochter, maar de stilte is me ook lief. Alles op zijn tijd en nu is het mijn tijd.

Waar ken ik dit toch van? Ik heb het ergens gelezen en ik herken de schrijfster in haar zoektocht naar de eenzaamheid. Het neemt bij mij gelukkig niet zulke grote proporties aan als bij haar. Het sociale verkeer breekt haar meer op dan mij. Ik heb het bij tijd en wijle nodig en dan zoek ik het op. Zij is wars van de regelmatige omgang met mensen en sluit zich, als het haar wordt toegestaan, ervoor af. Frida Vogels staat nooit in de schijnwerpers of zie je nooit op feestjes. Er bestaat zelfs geen foto van haar. Ze is een vrouw apart. Moeilijk in een hokje te plaatsen en moeilijk voor zichzelf en haar omgeving. Het huwelijk is ze aangegaan maar het is geen onverdeeld genoegen. Met haar Milanese man besluit ze Nederland als

woonplek in te ruilen voor Italië. Heel lang twijfelt ze over die keuze maar uiteindelijk hakt ze de knoop door.

Haar schutterigheid en tegendraadsheid belemmeren een soepele omgang en luchtige afspraken met vrienden en familie. Steeds weer is er die strijd tussen wat ze zelf wil, wat haar man wil en wat haar Italiaanse familie wil. Ze is met iedereen gebrouilleerd omdat haar luimen niet altijd verklaarbaar en handig zijn. De grote vrienden en familiekring sloppen haar kostbare tijd op en ze valt ten prooi aan onontkoombare verplichtingen. Het is als dansen op de vulkaan en haar ruzies met haar man Enzo concentreren zich steevast rond dit heikele thema. Het keurslijf van sociale verplichtingen knelt van alle kanten. Schrijven is haar stuwende kracht en daar heeft ze tijd en ruimte voor nodig. Die moet ze zich bevechten. Ze is een topper en een neuroot. Rigide en onwrikbaar. Toch

lukt het haar om zeven omvangrijke dagboeken minutieus vol te schrijven met trivialiteiten die voor een select publiek gretig leesvoer vormen. Ze mag zich scharen in de rij van Voskuil-liefhebbers want ze komt uit hetzelfde studentennest. De schrijver is haar vriend. Haar zinnen kabbelen in een ritmische cadans over de pagina's, geruisloos trekken de woorden voorbij. Ze schrijft over de dagen die zijn gevuld met haar eigen besognes en gedachten. Er gebeurt niets spectaculairs en toch is alles even belangrijk en geen enkel detail overbodig. Ze maakt gewag van haar Spartaanse levenswijze en de pijn van de keuze. Nederland of Italië? Alleen blijven of samenwonen? Contact met haar broer en vader houden of de confrontatie maar vermijden? Thuisblijven of uitgaan? Het zijn dagelijks terugkerende, folterende dilemma's.

Dan ik. Ik ben via veel omzwervingen op een punt waar ik graag wil zijn. Ik voel me redelijk uitgebalanceerd en goeddeels met mezelf in het reine. Die *Qual der Wahl* geldt voor mij evenzeer als voor haar, maar ik heb er niet meer zo'n last van. Nederland is mijn thuisland. Mijn vriend is weg dus woon ik nu alleen. Mijn broer en mijn vader hoef ik niet meer op te zoeken want die zijn beiden dood. Als ik met hen wil praten ga ik naar het kerkhof en verwijl ik aan hun graf. En ik geniet nu van het gelukzalige gevoel in mijn eentje thuis te kunnen blijven. Een vredige sensatie die mij in vervoering brengt en mijn humeur opvijzelt om er op uit te

kunnen gaan. Ik ben een gelukkig mens. Ik ben geen Frida Vogels. Begrijpen doe ik haar wel. Daarvoor zijn we voor een deel uit hetzelfde hout gesneden. Het hout van de verrukkelijke, serene afzondering en het welbehagen over de stille rijkdom in onszelf.

Merieke Manders is een pseudoniem; haar echte naam is bij de redactie bekend. Dit is de eerste aflevering in een reeks van zeven.

Hoe levend zijn de Limburgse letteren? Is het een fenomeen op zich of valt het samen met de Nederlandstalige literatuur? Zuiderlucht vroeg schrijvers en kenners naar hun visie. “Behalve dialectliteratuur bestaat er geen Limburgse literatuur. Limburg is een geografische aanduiding. En een sentimentele.”

door Annemarie Staaks

‘TALENT HEBBEN ZE, HUMOR NIET’

Humor in boekhandel De Tribune in Maastricht. foto Perry Schrijvers

In Limburg wonen schrijvers en lezers die elkaar soms ontmoeten. Er zijn boekwinkels, bibliotheken, literaire festivals en uitgevers. In Limburg is literatuur, maar is er ook Limburgse literatuur?

Journalist **Adri Gorissen** publiceerde in 2007 het *Limburgs Literatuur Lexicon* en wakkerde daarmee onbedoeld de discussie over de provinciale literatuur aan. “Het Lexicon is een kunstmatige afbakening. Wie gaat definiëren, bevindt zich op glad ijs. Er zijn hoogstens gemeenschappelijke kenmerken, zo meen ik dat Limburgse schrijvers iets prozaïscher en experimenteler schrijven, maar of het zo is? Huub Beurskens is in elk geval een heel andere schrijver dan Maarten 't Hart. Laat ik zeggen: Limburgse schrijvers bevinden zich toch een beetje in een niche.” Of er een specifiek lezerspubliek is voor die niche? “Nee, dat denk ik niet.”

In 2009 debuteerde muzikant/programmamaker **Frans Pollux** bij Atlas met de vuistdikke roman *Het gelijk van Heisenberg*. Sindsdien is hij een geziene gast op literaire avonden, vooral buiten de provincie. “Limburgse literatuur?” De Venlose schrijver moet er even over nadenken. “Ik houd me daar niet zo mee bezig. Want wat is het? Kijk je naar de taal? De schrijver? Het onderwerp?” Pollux noemt Peter Buwalda, schrijver van

de succesroman *Bonita Avenue*. “Buwalda groeide op in Blerick en zegt dat die jaren hem sterk beïnvloed hebben. Hij woont en werkt al jaren in de Randstad, maar voelt zich Limburger. Maakt dat hem een Limburgse schrijver? Nee. Voor mij zijn Limburgse schrijvers diegenen die hier – in de periferie - wonen en toch een rol spelen in de Nederlandse literatuur.”

Chrétien Breukers, afkomstig uit Leveroy, maar al jaren actief vanuit Utrecht met een literair blog en uitgeverij De Contrabas sprak onlangs in een lezing bij het Huis voor de Kunsten Limburg duidelijke taal: “De Limburgse literatuur bestaat niet. Strikt genomen behoren alleen dialectschrijvers tot de Limburgse literatuur.” Breukers verbaast zich over de angst voor het predicaat ‘Limburgs’, dat volgens hem juist een sterk merk kan zijn: “Tijdens de presentatie van de jongste dichtbundel van Leo Herberghs had zelfs Wiel Kusters het over ‘onderschat zijn’ vanwege ‘het Limburgse’.”

Nemen de Limburgse literatoren zichzelf te serieus? Breukers: “Het is nogal een ernstig genootschap. Talent hebben ze, maar humor niet. Vooral niet in de manier waarop ze naar buiten treden.” Volgens Breukers moeten auteurs die in Limburg wonen of er een band mee hebben aansluiting zoeken bij de Nederlandse literatuur volgens Utrechts, Gronings of Rotterdams model. “Daar wordt substantieel bijgedragen aan de totstandkoming van boeken en het opzetten van evenementen die auteurs uit

die regio verder helpen.”

Paul Weelen van de Limburgse uitgeverij TIC selecteert op inhoud of auteur. “Eén van de twee moet iets met Limburg te maken hebben.” Een keuze met consequenties. Weelen: “Als er ‘Limburgs’ bij staat, wordt het door de landelijke media genegeerd. Wij moeten extra moeite doen om serieus genomen te worden. Het probleem is ook dat hier zelden het lokale wordt overstegen. Succesvolle schrijvers uit Maastricht, zoals Frans Budé en Wiel Kusters bewegen zich niet door de rest van de provincie, maar wel richting Randstad.” Er is zeker een specifiek lezerspubliek voor Limburgse boeken, zegt Weelen. “Limburgse schrijvers kiezen voor herkenbare Limburgse thema’s en met name de oudere generatie heeft een katholieke of bourgondische rijkdom in het taalgebruik die heel eigen is. Een niet-Limburger zei over mijn roman *De droom van de minnezanger* dat mijn taal zo glooiend was als de Limburgse heuvels. Dat beschouw ik als een compliment.”

Tieneke Verstegen van Literair Station Venlo lacht. “Nog altijd die discussie!? Volgens mij bestaat er behalve dialectliteratuur geen Limburgse literatuur. Limburg is een geografische aanduiding. En een sentimentele... Neem Twan Huys, die met zijn Limburgse tongval succes heeft op tv. Dat vind ik leuk. En als een Limburger een landelijke literaire prijs wint, denk ik toch: ‘Yeah! We hebben er weer eentje’. Het is tenslotte een gegeven dat het literaire centrum in

de Randstad zit en niet hier.” Wat betreft de literatuur in Limburg zijn er “allerlei mooie initiatieven”, maar ze hangen als los zand aan elkaar, vindt Verstegen. “Al die initiatiefnemers moeten eens bij elkaar gaan zitten en zich afvragen: ‘Wat willen we nu eigenlijk met zijn allen?’”

En dan zijn er nog schrijvers die niks met Limburg te maken hebben, maar er wel over schrijven. De West-Brabantse Amsterdammer **Jan van Mersbergen** schreef *Naar de overkant van de nacht*, een roman die zich afspeelt in Venlo. Volgens sommigen hoort Van Mersbergen daarmee ook tot de Limburgse literatuur. Zelf vindt hij van niet. “In mijn boek is de culturele rijkdom van de Venlose ‘vastelaovend’ het decor, maar het had ook een Russisch volksfeest kunnen zijn.” Wat Limburgse literatuur is? “Geschreven door Limburgers? Over Limburg? Eten ze vlaai? Mensen in Limburg verschillen heus niet zo veel van mensen daarbuiten, ze gedragen zich alleen anders en willen zich graag onderscheiden.”

COLOFON

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door het Huis voor de Kunsten Limburg. De inhoud valt onder redactionele verantwoordelijkheid van Zuiderlucht.

Concept en coördinatie: Wido Smeets

Eindredactie: Emile Hollman

Teksten: Emile Hollman, Ben van Melick, Merieke Manders, Wido Smeets, Annemarie Staaks

Vormgeving: Obidesign/Annebeth Nies

Cover: Selexyz Maastricht foto Perry Schrijvers